

ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н. О. Шпак,

*к. е. н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного
підприємництва,*

Національний університет "Львівська політехніка"

К. І. Дмитрів,

стажист-дослідник,

Національний університет "Львівська політехніка"

Розглянуто підходи до класифікації об'єктів інтелектуальної власності та запропоновано удосконалену класифікацію для машинобудівних підприємств.

Methods of objects of intellectual property arrangement are observed and advanced arrangement for machinery enterprise are proposed.

ВСТУП

Формування стратегії розвитку України вимагає використання результатів наукової інтелектуальної діяльності у всіх сферах господарювання. Важливим моментом є переосмислення використання об'єктів інтелектуальної діяльності як рушійної сили інноваційного розвитку суспільства. За експертними оцінками, наприкінці ХХ ст. на результати інтелектуальної діяльності припадало понад 35% капіталу провідних фірм; вартість нематеріальних активів успішних компаній у десятки разів перевищувала вартість їхніх матеріальних активів [1]. На межі століть обсяг реалізованої на світовому ринку наукомісткої продукції, створеної з використанням об'єктів інтелектуальної власності, сягнув 2,3 трлн дол. на рік, а загальна вартість ліцензій на право використання цих об'єктів перевищувала 50 млрд дол. на рік [2].

Утворення нової парадигми цивілізованого розвитку, що формується на використанні інтелекту та інновацій як стратегічних факторів соціально-економічного прогресу, потребує удосконалення класифікації об'єктів інтелектуальної діяльності для ефективнішого їх використання, спрощення процедури патентування та отримання виключних прав на дані об'єкти з можливістю їх подальшої комерціалізації.

Доцільно вдосконалити класифікацію об'єктів інтелектуальної власності саме для потреб машинобудівних підприємств, продукція яких стає пріоритетною для України. Галузь машинобудування відіграє важливу роль у розвитку України в напрямі інноваційної економіки. На машинобудівний комплекс України припадає понад 40% усього промислово-виробничого потенціалу індустріального виробництва; частка продукції комплексу в загальному обсязі продукції промисловості становить 29% [3]. Тому необхідно акцентувати увагу на використанні інтелектуальних ресурсів саме на машинобудівних підприємствах, створити

стратегію ефективного використання об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) із визначенням сутності кожного із них та удосконаленої класифікації.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Існує кілька класифікацій об'єктів інтелектуальної власності. Одна з них [4] поділяє всі об'єкти на такі категорії: об'єкти авторського права та суміжних прав, результати науково-технічної творчості, комерційні позначення.

По-іншому трактують її П. Мегс і А. Сергеев [5], які вважають, що інтелектуальна власність є узагальненим поняттям щодо чотирьох інституціональних об'єктів:

- авторського права, що сприяє створенню продуктів культури;
- патентного права;
- комерційної таємниці, яка сприяє продукуванню та розвитку нових ідей;
- товарних знаків, які пов'язують продукт з його виробником.

Відомий російський юрист М. Богуславський [6, С. 258—259] відзначає, що за останні роки у міжнародному приватному праві об'єкти авторського і патентного права почали об'єднувати в одну спільну групу, яка називається "інтелектуальна власність".

Соболь С.М. [7, С. 128] поділив інтелектуальну власність на:

- об'єкти авторського права і суміжних прав, які містять результати літературної, художньої та наукової діяльності;
- об'єкти промислової власності (ОПВ), які містять результати науково-технічної діяльності та засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу;
- нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

До останньої категорії зачислено і раціоналізаторські пропозиції, з чим не можна погодитися, тому що раціоналізаторські пропозиції мають відповідати умовам охороноздатності (но-

визна, промислова придатність) і за цією ознакою належать до ОПВ [8].

В.В. Клявлін [9, с. 37—38] вважає, що до об'єктів суміжних прав має бути зараховано гудвіл, до ОПВ — ноу-хау. Крім того, він вводить поняття "секретні ОПВ" як окремих об'єктів.

Група російських науковців [10, с. 11] дійшла висновку, що промислова власність є частиною інтелектуальної власності і безпосередньо належить до науково-технічного творіння людини.

Розподіл об'єктів інтелектуальної власності на промислову власність і авторське право, запропонований Фейгельсоном В.М. [11, С. 17], зачисляє до останньої групи і типологію інтегральних мікросхем.

На думку П.П. Крайнева [8, С. 25], структура інтелектуальної власності в Україні така:

- I. Промислова власність, у т.ч.:
 - об'єкти патентного права (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин);
 - позначення (знаки для товарів і послуг, комерційні (фірмові) найменування, географічні позначення);
 - раціоналізаторські пропозиції;
 - компонування (топографії) інтегральних мікросхем.

II. Авторське право і суміжні права, в т.ч.:

- об'єкти авторського права (літературні, наукові і художні твори, комп'ютерні програми, компіляції (бази) даних);

- об'єкти суміжних прав (виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організації мовлення).

III. Захист від недобросовісної конкуренції.

IV. Комерційні таємниці (у т.ч. ноу-хау).

Згідно з риковою класифікацією, запропонованою Б. Претнарором [12], на основі врахування впливу її форм на систему попиту та пропозиції конкурентного ринку розрізняють:

- патенти та авторське право, що належать до прав інтелектуальної власності з боку пропозиції;
- товарні знаки та недопущення недобросовісної конкуренції, що належать до прав інтелектуальної власності з боку попиту.

Аналіз літературних джерел показав, що серед науковців та економістів не існує єдиної думки щодо класифікації об'єктів інтелектуальної власності. Звідси випливає необхідність удосконалення класифікації, а саме для підприємств машинобудування, що на сьогодні є провідною галуззю для господарства України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Об'єкти інтелектуальної власності доцільно поділити на три групи. Першою групою є об'єкти авторського і суміжного права, перелік яких визначений згідно з законом України "Про авторське право і суміжні права" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, N 13, ст.64) [13].

Усі об'єкти даної групи не відповідають умовам охороноздатності, проте їх використання регулюється Законом України "Про авторське право і суміжні права". Найбільш вживаними і важливим для підприємств машинобудування є комп'ютерні програми та

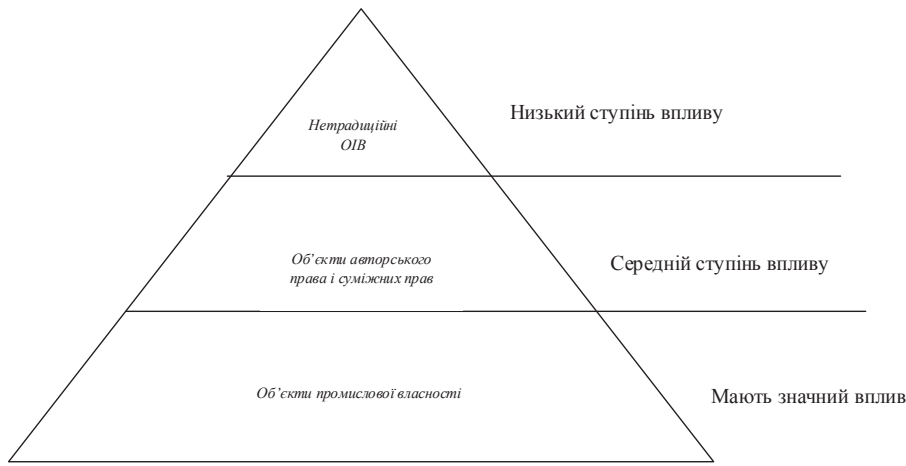

Рис. 1. Ієрархія ОІВ за ступенем впливу на діяльність машинобудівних підприємств

Складено особисто авторами

бази даних, що використовуються у всіх сферах народного господарства.

Другою і найбільш важливою для підприємств машинобудування групою є об'єкти права промислової власності, якими є результати творчої діяльності в науково-технічній та виробничій сферах: винаходи (нові рішення конкретних технічних проблем); промислові зразки (нові, оригінальні художньо-конструкторські рішення виробу, що визначають його дизайн, естетичний вигляд, зовнішнє оформлення тощо); корисні моделі (нові, оригінальні конструкторські рішення певних пристроїв, тобто винаходи в галузі механіки: пристрої, пристосування тощо); раціоналізаторські пропозиції (нові, корисні технічні рішення щодо вдосконалення техніки, що використовується, продукції, яка виробляється, способів управління, контролю тощо) [5, с. 132].

Раціоналізаторські пропозиції мають відповідати умовам охороноздатності (новизна, промислова придатність) і за цією ознакою належать до об'єктів промислової власності.

До засобів індивідуалізації машинобудівного підприємства можна віднести знаки для товарів і послуг, фірмові найменування та зазначення місця походження товару.

У процесі здійснення господарської діяльності підприємства мають потребу не лише в індивідуалізації виробленої ними продукції, а й вирізненні самих себе серед інших підприємств. З цієї метою вони використовують фірмові найменування, які є важливим засобом розпізнавання та ідентифікації товаровиробників.

Важливим об'єктом інтелектуальної власності за сучасних умов становлення та розвитку інформаційного суспільства є топологія (топографія) інтегральних мікросхем. Так як топологія інтегральних мікросхем підпадає під умови охороноздатності і є найважливішою складовою електронних приладів, її доцільно віднести до об'єктів права промислової власності.

Особливої уваги заслуговує науково-технічна інформація та документація, що може бути створена на підприємстві в ході здійснення НДДКР. Об'єктом науково-технічної інформації можуть бути: результати науково-тех-

нічних, виробничих робіт та іншої науково-технічної діяльності, що зафіксовані у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення.

Науково-технічна інформація має відповідати умовам новизни та промислової придатності, тоді вона стає об'єктом промислової власності для машинобудівного підприємства і має бути відповідно захищена.

Основними ознаками, за якими результати інтелектуальної діяльності можна об'єднати в групу "Об'єкти права промислової власності" для підприємств машинобудування є:

- 1) призначення використання;
- 2) можливість визначення вартості;
- 3) можливість комерціалізації;
- 4) економічна ефективність;
- 5) наявність охоронних документів.

Третю групу об'єктів прийнято називати нетрадиційними об'єктами інтелектуальної власності. На нашу думку, до них варто віднести недобросовісну конкуренцію, комерційну таємницю, ноу-хау, сорти рослин, породи тварин, штампи мікроорганізмів.

Коли йдеться про недопущення недобросовісної конкуренції, мають на увазі не стільки надання виключних прав, скільки визнання юридичних вимог щодо необхідності додержання конкуруючими суб'єктами господарювання чесних правил комерційної діяльності.

Щодо ноу-хау, воно має широке застосування у багатьох сферах народного господарства. Наприклад, ноу-хау застосовується у методах управління організаціями, методах виконання розумових операцій, способах бухгалтерського обліку тощо. У міжнародній практиці ноу-хау трактується як конфіденційна науково-технічна, комерційна, ділова та інші інформації, а також виробничі навички і досвід їх використання.

Для машинобудівних підприємств припинення недобросовісної конкуренції, ноу-хау (комерційна таємниця), сорти рослин, породи тварин є нетрадиційними об'єктами інтелектуальної власності. Хоча сорти рослин, породи тварин та штамми мікроорганізмів підпадають під умови охороноздатності, проте не використовуються в галузі машинобудування і за своєю сутністю не можуть бути віднесені до промислової власності.

Щодо комерційної таємниці, то її застосування є невід'ємною умовою ведення інноваційної діяльності на підприємстві, проте особливості використання, великі ризики, що пов'язані з цим об'єктом, та неможливість відокремлення від інших матеріальних та нематеріальних активів зумовлюють віднесення даного об'єкта до нетрадиційних.

Поділ права інтелектуальної власності на групи охоплює всі існуючі об'єкти. Проте автори вважають за доцільне розділити ОІВ для підприємств машинобудування на групи за ступенем впливу на діяльність з урахуванням особливостей ведення господарської діяльності (рис. 1).

На думку авторів, створена ієрархія дозволяє виокремити найбільш вагомий ОІВ, що використовуються на підприємствах машинобудування.

Використовуючи методику експертних оцінок, доцільно запровадити шкалу ступеня впливу в проміжку від 0 до 1 і за допомогою анкетування працівників підприємства оцінювати вплив того чи іншого об'єкта на діяльність досліджуваного об'єкта господарювання: 0—0,3 — низький ступінь впливу; 0,3—0,6 — середній ступінь впливу; 0,6—1 — високий ступінь впливу.

У верхній частині піраміди знаходяться нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності (рис. 1). Недобросовісна конкуренція може впливати в залежності від конкурентної ситуації на ринку. Ступінь її впливу може коливатися у різні періоди від 0 (підприємство випускає унікальну та технологічну нову продукцію, невідому для конкурентів) до 1 (продукція користується високим попитом, проте секрети виробництва є давно відомими, високий ризик недобросовісної конкуренції). Ноу-хау, зважаючи на його тимчасовість та неможливість охороноздатності, також має ступінь впливу, що швидко змінюється, тому охарактеризувати вагомість його впливу є доволі складно.

Середину пірамідалної ієрархії займають об'єкти авторського права і суміжних прав. Дана група для машинобудування є нетиповою, проте наявність в ній таких об'єктів, як комп'ютерні програми та бази даних, робить її привабливою для будь-якого суб'єкта господарювання. Функціонування конкурентоздатного підприємства без використання сучасної комп'ютерної техніки для забезпечення ефективності усіх процесів, що відбуваються на підприємстві, є практично неможливою. Тому комп'ютерні програми та бази даних мають середній ступінь впливу для будь-якого підприємства.

Останньою і найбільш вагомою для машинобудівних підприємств є група промислової власності. Важливість її визначається кількістю об'єктів, що можуть бути використані на машинобудівних підприємствах, а також значенням їх для підвищення конкурентоздатності. На перше місце за важливістю впливу доцільно поставити винаходи і корисні моделі. Конкурентоздатність продукції машинобудування залежить від ряду факторів, серед яких, технологічність продукції, економічна ефективність її використання. Саме винаходи і корисні моделі дають можливість виготовляти продукцію якісну та конкурентоспро-

можну, часто таку, що не має аналогів. Промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, фірмові найменування, зазначення походження товару та топологія інтегральних мікросхем — всі ці об'єкти не тільки використовуються на підприємствах машинобудування, а й виступають факторами впливу на фінансовий та господарський стан.

Детальніше схему класифікації ОІВ для машинобудівних підприємств можна побачити на рис. 2, з якого видно, що перший етап поділу є традиційним. Тобто автори дотримуються загальновідомої думки, що об'єкти права інтелектуальної власності доцільно ділити на три великі групи (нетрадиційні ОІВ, об'єкти авторського права і суміжних прав та об'єкти права промислової власності). Проте для різних господарюючих суб'єктів є необхідною уточнена класифікація з врахуванням особливостей діяльності та подальшого використання.

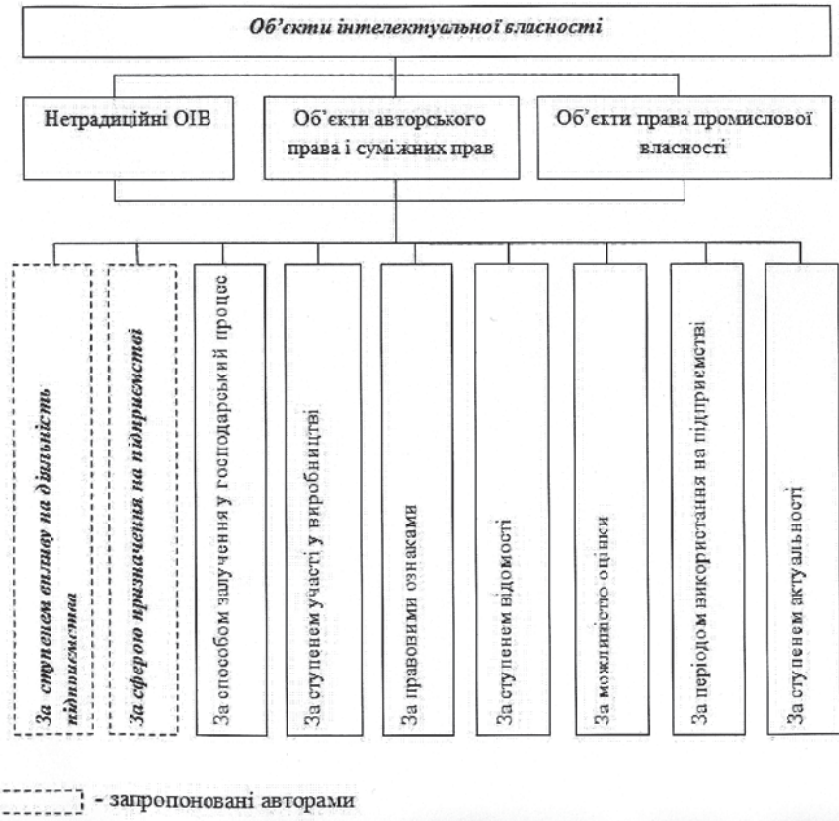
У запропонованій схемі класифікаційних ознак, на думку авторів, найважливішими для машинобудівного підприємства є об'єкти "за ступенем впливу на діяльність підприємства" та "за сферою призначення на підприємстві". Ознака "за ступенем впливу на діяльність підприємства" є найбільш важливою для визначення подальшої стратегії управління та комерціалізації ОІВ. За цією ознакою виділяють: із низьким ступенем впливу (нетрадиційні ОІВ); із середнім ступенем впливу (об'єкти авторського права і суміжних прав); із високим ступенем впливу (об'єкти права промислової власності).

Поділ об'єктів "за сферою призначення на підприємстві" розроблений конкретно для машинобудівних підприємств, з урахуванням їх особливостей та для удосконалення процедури подальшої оцінки обраних об'єктів (табл. 1).

Решта класифікаційних ознак є похідними, часто зустрічаються у науковій та практичній літературі і можуть використовуватися підприємствами залежно від потреб класифікації ОІВ.

ВИСНОВКИ

Наукова новизна даного дослідження полягає в удосконаленні класифікаційних ознак об'єктів інтелектуальної власності для машинобудівного підприємства. Теоретична та практична значущість отриманих результатів полягає у можливості застосування даної класифікації для впорядкування системи використання результатів інтелектуальної діяльності на підпри-

— запропоновані авторами

Складено особисто авторами

мствах машинобудування з урахуванням їх особливостей.

Запропонована класифікація дозволить підвищити ефективність управління даними об'єктами, пришвидшити процес комерціалізації і, як наслідок, збільшити надходження коштів, отриманих від використання інтелектуальної власності та від продажу даних об'єктів машинобудівними підприємствами. Подальше дослідження об'єктів права інтелектуальної власності дасть можливість розробити методичні рекомендації для оцінювання вартості інтелектуальної власності машинобудівних підприємств.

Література:

1. Souza de G. Royalty Methods for Intellectual Property. — ABI/INFORM National Association of Business Economists, 1997. — P. 18.
 2. Азгользов Г.Г., Карпова Н.Н. Оценка интеллектуальной собственности предприятий в современных условиях // Вопросы оценки. — 1999. — №2. — С. 7.

3. Економічна географія. Машинобудівний комплекс // <http://5ka.com.ua/100/653/1.html>

4. Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю. Управління інтелектуальною власністю / За ред. Цибульова: Монографія. — К.: "КІС". 2005. — 448 с.

5. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник. — К.: Знання, 2006. — 431 с.

6. Богуславський М.М. Международное частное право. — М., 1994. — С. 91

7. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С.Ф. Покропівного. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2000. — 528 с.

8. Крайнев П.П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю: Монографія. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. — 448 с.

9. Клявлін В. Інтелектуальна власність у статутних фондах та балансах промислових підприємств // Інтелектуальна власність. — 1999. — №1. — С. 35—40.

10. Белов Е.А., Левченко В.И. Патентное право капиталистических и развивающихся государств. — М., 1978. — С. 13—14.

11. Фейгельсон В.М. Интеллектуальная собственность, недобросовестная конкуренция и ноу-хау. — Изд. 2-е доп. — М.: ИНИЦ Роспатента, 1999. — 113 с.

12. Pretnar B. Intelktualna lastina v sodobni konkurenci in poslovanju: pravne osnove, ekonomska analiza in podjetniski cilji. — Ljubljana: GV Založba, 2002.

13. Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 23.12.1993 № 3792-XII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, N 13, ст.64) // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Таблиця 1. Поділ ОІВ в залежності від сфери призначення на підприємстві

Ознаки поділу	Види об'єктів інтелектуальної власності
Мистецько-наукові (авторські)	Літературні, художні, наукові твори, виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) ефірного мовлення
Технологічні (промислового призначення)	Винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції
Ринкові (засоби індивідуалізації)	Знаки для товарів і послуг, фірмові найменування, зазначення місця походження товару
Техніко-інформаційні	Комп'ютерні програми, бази даних, топологія інтегральних мікросхем, науково-технічна інформація
Специфічні	Сорти рослин, породи тварин, недобросовісна конкуренція, ноу-хау

Складено особисто авторами